

VLADIMÍR KOPAL

K ÚSILÍ O ROZVOJ PROSTŘEDKŮ POKOJNÉHO ŘEŠENÍ MEZINÁRODNÍCH SPORŮ, ZVLÁŠTĚ V EVROPĚ

Podepsáním Pařížské charty pro novou Evropu dne 21. listopadu 1990¹⁾ hlavami států nebo vlád účastnických států Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) byla ukončena éra konfrontace a rozdělení našeho kontinentu. Signatáři tohoto dokumentu slavnostně prohlásili, že „od nynějška budou naše vztahy založeny na úctě a spolupráci“. V Pařížské chartě byl přitom pregnantně vyjádřen její filozofický základ slovy: „Trvalá oddanost demokracii založené na lidských právech a základních svobodách; prosperita pomocí hospodářské svobody a sociální spravedlnosti; a stejná bezpečnost pro všechny země.“ Signatáři Pařížské Charty²⁾ zároveň potvrdili platnost deseti zásad Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a zdůraznili, že plné uskutečnění všech závazků KBSE musí tvořit základ pro iniciativy, které nyní rozvíjejí, aby umožnili evropským národům žít podle jejich předsevzetí.

V druhé části Pařížské charty, která obsahuje směrnice pro budoucnost, pak v oddíle nazvaném „Bezpečnost“ signatáři kromě jiného prohlášují: „Jsouce si vědomi, že podstatným doplňkem povinnosti států zdržet se hrozby silou nebo použitím síly je pokojné řešení sporů, přičemž obojí je podstatným činitelem pro udržení a posílení mezinárodního míru a bezpečnosti, budeme nejen hledat účinné způsoby jak zabránit, politickými prostředky, konfliktům, jež mohou vyvstat, ale vymezíme též, ve shodě s mezinárodním právem, vhodné mechanismy pokojného řešení

¹⁾ Znění Pařížské charty viz v dok. OSN A/45/859 z 12. prosince 1990, Příloha.

²⁾ Podobně jako Závěrečný akt KBSE z r. 1975, nemá mít Pařížská charta povahu právně závazné mezinárodní smlouvy, což je zřejmé mj. z toho, že v jejím závěru se uvádí, že tento dokument není určen k registraci podle čl. 102 Charty OSN, který ukládá členům OSN, aby co nejdříve registrovali u sekretariátu OSN každou smlouvu a každou mezinárodní dohodu, kterou uzavřou. Francouzská vláda však byla pověřena, aby předala generálnímu tajemníkovi OSN znění Pařížské charty, aby ji rozšířil jako oficiální dokument mezi všemi členy OSN.

všech sporů, jež vzniknou. Proto se zavazujeme hledat nové formy spolupráce v této oblasti, zejména okruh metod pokojného řešení sporů, včetně mandatorní účasti třetích stran.“

Do popředí pozornosti účastnických států KBSE se tak znovu dostává jedna z vývojově nejstarších zásad mezinárodního práva. Její rozvětvená úprava zaujímá významné místo v úsilí o rozvoj soudobého systému mezinárodního práva, které charakterizuje úplný zákaz hrozby silou a použití síly, existence a rostoucí úloha mezinárodní organizace jakožto nástroje mezinárodní zákonnosti, a progresivní rozvoj mezinárodního práva a jeho kodifikace.

I. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY POKOJNÉHO ŘEŠENÍ MEZINÁRODNÍCH SPORŮ DO II. SVĚTOVÉ VÁLKY

Úsilí o prosazení zásady pokojného řešení mezinárodních sporů, kterou je možno právem označit za přímý protějšek zákazu hrozby silou a použití síly,³⁾ jakož i promítnutí této zásady do podrobnějších právních úprav, začaly se ovšem rozvíjet a dosáhly určitých výsledků ještě předtím, než se podařilo plně vyloučit hrozbu a použití síly z právně dovolených prostředků mezinárodní politiky, ač konec konců toto úsilí směřovalo k stejnému cíli.

Z tohoto hlediska je právě charakteristické, že řadu kodifikačních dokumentů, sjednaných na I. a II. haagské mírové konferenci z let 1899 a 1907, zahajovala *Úmluva o pokojném vyřizování mezinárodních sporů*.⁴⁾ Tato úmluva přinesla poprvé mnohostrannou dispozitivní úpravu dobrých služeb a zprostředkování, mezinárodních vyšetřovacích komisí, jakož i mezinárodní arbitráže, přičemž položila základ k vzniku *Stálého rozhodčího dvora*. Třebaže její uzavření nutno považovat i z dnešního pohledu za významný krok, praktický dosah této úmluvy v úsilí o plné uplatnění pokojného řešení sporů zůstal omezený, neboť závazky smluvních stran použít prostředků v ní stanovených zůstaly oslabeny typickými výhradami „pokud to okolnosti dovolí“, „pokud se spory netýkají ani cti ani podstatných zájmů“ apod. Také Stálý rozhodčí dvůr, který byl ustaven v Haagu, ve skutečnosti vytvářel pouze mechanismus pro sestavování rozhodčích tribunálů pro řešení případů, s nimiž se sporné strany na tento dvůr obracely.⁵⁾ Stálý rozhodčí dvůr, třebaže byl dle čl. 42

³⁾ Srov. Leland M. Goodrich, Edvard Hambro a Anne P. Simmons, Charter of the United Nations (Commentary and Documents), New York, 1969, str. 41.

⁴⁾ Text této úmluvy ve znění revidovaném II. haagskou konferencí viz v Dokumentech ke studiu mezinárodního práva, jež vydal Antonín Hobza, Praha, 1931, str. 117 n.

⁵⁾ Srov. Vladimír Outrata, Mezinárodní právo veřejné, Praha, 1960, str. 491 n.

I. haagské úmluvy „příslušný pro všechny případy arbitráže, pokud mezi stranami není dohody o dosazení zvláštní jurisdikce“, mohl také rozhodovat pouze takové spory, které mu strany předložily a rozhodčí výrok Dvora ovšem měl zavazovat dle č. 84 pouze rozváděné strany. Pravomoc Dvora zůstávala tak ryze fakultativní, třebaže smluvní strany uznaly „arbitráž za prostředek nejúčinnější a zároveň nejvíce odpovídající slušnosti, jak vyřešit spory, které nebyly vyřízeny cestou diplomatickou“ v právních otázkách a v první řadě v otázkách, jak mají být mezinárodní úmluvy vykládány nebo jak jich má být užíváno.

Chtějíc usnadnit stranám přístup k rozhodčímu orgánu a zabezpečit stálost judikatury, jednala II. haagská mírová konference z podnětu Spojených států o projektu stálého rozhodčího soudu v Haagu (tzv. Dvůr arbitrážní spravedlnosti), který počítal s jmenováním rozhodčích soudců na určité období a pravidelnými zasedáními tohoto orgánu. Tento záměr se však nepodařilo realizovat.⁶⁾

Celý tento vývoj byl ovšem provázen sjednáváním dvoustranných smluv uplatňujících různé způsoby řešení sporů, z nichž pro další rozvoj mezinárodního práva v této oblasti měly značný význam zejména stále vyšetřovací komise, vytvořené tzv. Bryanovými arbitrážními smlouvami, jež byly sjednány mezi Spojenými státy a řadou dalších zemí. Naproti tomu arbitrážní smlouvy, uzavírané v tomto období evropskými mocnostmi, zůstávaly v podstatě na úrovni I. haagské úmluvy. Tak např. v dvoustranné smlouvě mezi Francií a V. Británií z r. 1903, která se stala vzorem pro řadu dalších smluv tohoto druhu, bylo dohodnuto řešit arbitráží všechny spory právní povahy, jež se nedotýkaly životních zájmů, nezávislosti a cti smluvních stran, jakož i zájmů třetích států.⁷⁾

První světový válečný konflikt, nebývalý svým rozsahem, ztrátami na životech a způsobenými škodami, a v neposlední řadě též rozvratem, k němuž vedl v řadě zemí, se stal ve svém závěru podnětem k zdokonalení prostředků pokojného řešení mezinárodních sporů a dokonce i snah o vytvoření uceleného právního systému za tímto účelem. Tvůrci *Paktu Společnosti národů z r. 1919* šli přitom tak daleko, že systém pokojného řešení sporů v něm stanovený se měl stát základem soustavy mezinárodní bezpečnosti, která počítala s uplatněním sankcí dle čl. 16

⁶⁾ Srov. Antonín *Hobza*, Úvod do mezinárodního práva mírového, Část II, Praha, 1935, str. 412 n. Obdobně zůstal neuskutečněn i projekt dalšího stálého orgánu, tzv. Mezinárodního soudu kořistního, který měl působit jako odvolací instance ve věcech právoplatnosti rozhodnutí vnitrostátních kořistních soudů o zabavení obchodních lodí nebo jejich nákladu ve válce.

⁷⁾ Srov. L. *Oppenheim*, International Law. A Treatise, Vol. II, Disputes, War and Neutrality. Seventh Edition, Ed. by H. *Lauterpacht*, London, New York, Toronto, 1955, str. 14 n. a str. 29 n.

Paktu právě pro případy, že by se některý člen Společnosti národů uchýlil k válce, nedbaje závazků pokojného řešení sporů, které převzal podle článků 12, 13 nebo 15. Obdobně tomu mělo být i dle čl. 17 při sporech s účastí nečlenských států.

Třebaže se tato konstrukce mezinárodní bezpečnosti v praxi neosvědčila a Společnost národů z příčin, které jsou všeobecně známy, ztroskotala, nelze podceňovat význam, který natrvalo náleží Paktu ve věci rozvoje zásady pokojného řešení mezinárodních sporů. Pakt totiž přinesl v čl. 13 obecný závazek předkládat spory, které se podle mínění členů Společnosti hodily k rozhodnutí arbitráží nebo soudem, tedy spory právní povahy, rozhodčímu nebo soudnímu řízení. Takové spory byly definovány jako „spory o výklad některé smlouvy, o všelikých otázkách práva mezinárodního, o tom, je-li dána skutečnost, která, jsouc prokázána, by zakládala porušení mezinárodního závazku, neb o rozsah a povahu náhrady, již jest dáti za takové porušení.“⁸⁾ Tato definice byla v podstatě převzata po II. světové válce do čl. 36 Statutu Mezinárodního soudního dvora, týkajícího se opčního prohlášení o obligatorní příslušnosti dnešního mezinárodního soudního orgánu.

Neméně závažnými byly závazky, že členové Společnosti poctivě vykonají vynesené rozsudky a že se neuchýlí k válce proti žádnému členu Společnosti, který se jim podvolí. Nevykonali-li by se rozsudek, měla Rada Společnosti národů navrhnout opatření, která by mu dodala účinnosti — prvek, který se opět objevuje po II. světové válce v zakládající listině dnešní mezinárodní organizace, v čl. 94 Charty OSN.

Pakt Společnosti národů dále pověřil v čl. 14 její Radu úkolem, aby připravila návrh Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, který měl rozhodovat o všech mezinárodních sporech, jež mu strany předloží. Tento záměr se podařilo realizovat v neuvěřitelně krátké době. V únoru 1920 Rada jmenovala poradní výbor právníků a pověřila jej vypracováním návrhu na zřízení tohoto soudu, který schválila již ku konci téhož roku, 3. prosince 1920. Statut byl krátce poté připraven k podpisu a ratifikaci 16. prosince 1920. *Statut Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti* (SDMS) se tak nestal přímou součástí Paktu Společnosti národů a odvozoval svou platnost ze zvláště sjednaného dokumentu. Byl později revidován Protokolem o změnách Statutu ze 14. září 1929, který nabyl platnosti až v r. 1936, avšak některé jeho změny (týkající se zvýšení počtu soudců a stálosti působení Dvora) byly uvedeny v život již dříve.

⁸⁾ Cit. dle českého překladu Paktu v Dokumentech ke studiu mezinárodního práva A. Hobzy, str. 16 n., zvl. str. 29.

Konečně třeba připomenout úlohu *Rady Společnosti národů* při posuzování sporů, které nepodléhaly řízení rozhodčímu nebo soudnímu (tedy sporů rázu politického), které by mohly vésti k roztržce.⁹⁾ Systém vyřizování sporů v Radě, jeho proslulé mezery a posléze i praxe rozvíjená na tomto základě, staly se ve své době předmětem četných kritických analýz a úvah. Byly učiněny i pravotvorné kroky k překlenutí nedostatků Paktu, z nichž nejdalekosáhlejším měl být *Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů* jednomyslně přijatý dne 2. října 1924 Shromážděním Společnosti národů. Tento dokument byl závažný již tím, že jeho tvůrci poprvé výslovně a jasně inkriminovali útočnou válku. V čl. 2 Protokolu byl vysloven zákaz uchýlit se k válce ve formě, kterou možno označit za předchůdkyni formule zákazu použití síly a hrozby silou, která byla zakotvena na konci II. světové války v Chartě OSN.¹⁰⁾ Na základě Protokolu měla se pak stát plně závaznou pravomoc SDMS v případech vymezených v čl. 36, odst. 2 Statutu Dvora (tj. ve sporech právních), přičemž byla státům ponechána možnost učinit výhrady slučitelné s touto doložkou. V dalších ustanoveních přinesl Protokol podstatné doplňky k čl. 15 — 17 Paktu. Poprvé v dějinách ukládal pokojné řešení pro všechny spory mezi státy, upravil jeho prostředky a začlenil je do systému Paktu Společnosti národů.

Ženevský protokol konečně obsahoval i závazek svých signatářů zúčastnit se mezinárodní konference pro snížení zbrojení, která byla svolána Radou Společnosti národů na 15. června 1925 do Ženevy. Nabytí platnosti Protokolu bylo pak vázáno nejen na určitý počet ratifikací (většiny stálých členů Rady a deseti jiných členů Společnosti), ale i na přijetí plánu na snížení zbrojení zmíněnou konferencí. Ani jeden z těchto předpokladů se však nepodařilo naplnit.

Z kroků, které byly realizovány po neúspěchu s Ženevským protokolem, nutno připomenout nejprve tzv. *Locarnské dohody z r. 1925*, sestávající ze Smlouvy o vzájemných zárukách mezi Německem, Belgií, Francií, V. Británií a Itálií, a čtyř rozhodčích instrumentů (Rozhodčí úmluvy mezi Německem a Belgií a Německem a Francií, a Rozhodčí smlouvy

⁹⁾ Rámcem tohoto příspěvku nedovoluje zabývat se podrobněji kategoriemi „právních“ a „politických“ sporů, jakož i kritikou tohoto rozlišování, o nichž existuje rozsáhlá literatura. Autor však vychází z toho, že toto rozlišování je běžné v mezinárodní praxi a uplatňuje je řada důležitých mezinárodních smluv, včetně Paktu Společnosti národů a Charty OSN, jakož i statutů mezinárodních soudů obou těchto organizací.

¹⁰⁾ Český překlad Protokolu viz v Dokumentech ke studiu mezinárodního práva A. Hobzy, str. 140 n.

¹¹⁾ Součástí Locarnského systému staly se i Smlouvy o vzájemných zárukách mezi Francií a Polskem a Francií a Československem pro případ porušení závazků mezi Německem a těmito státy, sjednaných v Locarnu.

mezi Německem a Polskem a Německem a Československem).¹¹⁾ Pro účel tohoto článku jsou zajímavé právě tyto rozhodčí instrumenty, které shodně odkazovaly všechny spory jakékoliv povahy mezi jejich stranami o nějakém právním nároku, které by nebyly vyřešeny přátelským urovnáním diplomatickou cestou, k rozhodnutí buď rozhodčímu soudu nebo Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti. Dříve, než by se tak stalo, mohly však strany předložit svůj spor společnou dohodou k urovnání příslušné Stálé smírčí komisi, které pak měly být předloženy všechny rozepře, jež by se nepodařilo rozřešit přátelským narovnáním použitím diplomatické cesty a jež by nemohly být vyřízeny soudní cestou, a pro něž by nebyl stanoven způsob vyřízení v jiné platné smlouvě.¹²⁾

Ve srovnání s těmito podrobně koncipovanými soustavami pokojného řešení mezinárodních sporů působil kuse jiný meziválečný akt týkající se této problematiky — *Obecná smlouva o zřeknutí se války z 27. srpna 1928*, známá též jako Pařížský či Briand-Kelloggův pakt. Přes svou všeobecnost se však právě tato smlouva stala platným základem inkriminace útočné války, neboť její signatáři odsoudili válku „jako prostředek k vyřešení mezinárodních neshod“ a zřekli se jí „jako prostředku národní politiky ve svých vzájemných vztazích“. Logickým důsledkem této zásady byla pak i druhá podstatná zásada této smlouvy, podle níž její strany uznaly, že urovnání nebo vyřešení všech neshod a sporů, ať budou jakékoliv povahy nebo původu, které mezi nimi vzniknou, nesmí se dít jinak než pokojnými prostředky.¹³⁾ Třebaže Pařížský pakt, podobně jako předtím Ženevský protokol z r. 1924 nepřinášel žádné sankce, které by zabezpečovaly jeho dodržování a nestal se efektivní překážkou k odvrácení agresí, ke kterým se uchýlily mocnosti Osy v druhé polovině 30. let, zůstává význam tohoto aktu pro rozvoj mezinárodního práva nepopíratelný.¹⁴⁾

Rok 1928 přinesl konečně i *Generální akt o pokojném řešení mezinárodních sporů*, který byl přijat Shromážděním Společnosti národů dne

¹²⁾ Srov. znění Rozhodčí smlouvy mezi Československem a Německem z 16. října 1925, otištěném v Dokumentech ke studiu mezinárodního práva A. Hobzy, str. 156 n.

¹³⁾ Český překlad této smlouvy viz tamtéž, str. 174 n. K podrobnějšímu zhodnocení jejího významu srov. Jaroslav Žourek, *L'interdiction de l'emploi de la force en droit international*, Leiden — Genève, 1974, str. 39 n. — Pařížský pakt nabyl platnosti dne 24. července 1929 a do začátku II. světové války k němu přistoupily prakticky všechny ostatní státy tehdejšího světa. Znění Pařížského paktu měl být též přizpůsoben Pakt Společnosti národů v preambuli a člancích 12, 13, 15 a 16.

¹⁴⁾ Z Pařížského paktu z r. 1928 vycházeli tvůrci Londýnské dohody o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropských zemí Osy z 8. srpna 1945 při definování zločinů proti míru. Výslovně se o něj opíraly obžaloba a rozsudek Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. (Srov. Josef Mrázek, *K boji s mezinárodní zločinností z hlediska mezinárodního práva*, Praha, 1979, str. 70 n.)

26. září 1928 a nabyl působnosti dne 16. srpna 1929.¹⁵⁾ Tento akt stanovil pro všechny spory, jež by nemohly být řešeny cestou diplomatickou, řízení před stálými nebo zvláštními smírčími komisemi sestavenými zúčastněnými stranami. V případě, že se je nepodaří urovnat vzájemnou dohodou, mají pak být tyto spory předloženy rozhodčímu soudu sestavenému podle pravidel stanovených v Aktu. Generální akt dále předpokládal soudní příslušnost SDMS „pro všechny spory, při nichž by si strany navzájem upíraly nějaké právo“. Při přijetí těchto závazků bylo možno formulovat výhrady, které byly v Aktu taxativně vypočteny. Kromě toho však strany mohly přistoupit pouze k některým částem Aktu, tj. mohly přijmout buď všechny v něm předvídané způsoby řešení sporů, nebo pouze smírčí a soudní vyřizování sporů, nebo pouze smírčí vyřizování, přičemž všechny tři skupiny států by byly vázány všeobecnými ustanoveními Aktu.

II. CHARTA OSN A NÁSLEDNÉ DOKUMENTY

Světový mír po II. světové válce, draze vykoupený krutými zkušenostmi a nesmírnými oběťmi mnoha národů, měl spočívat na nových právních základech, zakotvených v *Chartě Organizace spojených národů podepsané dne 26. června 1945 v San Franciscu* a zabezpečovaných novou a lepší mezinárodní organizací, která na základě Charty vznikla. Charta vytýčila v čl. 1 jako první z cílů této organizace dvojediný cíl: „udržovat mezinárodní mír a bezpečnost a za tím účelem konat účinná kolektivní opatření, aby se předešlo a odstranilo ohrožení míru a byly potlačeny útočné činy nebo jiná porušení míru a aby pokojnými prostředky a ve shodě se zásadami spravedlnosti a mezinárodního práva bylo dosaženo úpravy nebo řešení těch mezinárodních sporů nebo situací, které by mohly vést k porušení míru“.¹⁶⁾ Bezpečnostní systém Charty spočívá na zákazu hrozby silou a použití síly, formulovaném v čl. 2, odst. 4; tento zákaz je provázen povinností řešit mezinárodní spory „pokojnými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány“. Tato zásada platí podle Charty nejen pro členy OSN (čl. 2, odst. 3), ale vztahuje se spolu s ostatními

¹⁵⁾ Český překlad Generálního aktu z r. 1928 viz v Dokumentech ke studiu mezinárodního práva A. Hobzy, str. 178 n. — K úloze předválečného Československa při sjednávání tohoto aktu a jeho postojům ke všem zde uváděným instrumentům srov. podrobněji Vladimír Kopal, *Evolution of the Position of Czechoslovakia in Relation to the Obligatory Jurisdiction of the World Court*, in Hague Academy of International Law, *The Peaceful Settlement of International Disputes in Europe: Future Prospects*, Workshop 1990. Dordrecht/Boston/London, 1991, str. 497—508.

¹⁶⁾ Znění Charty OSN a Statutu MSD je v této práci uváděno dle českého překladu vydaného Informačním ústředím OSN v Praze v r. 1968.

zásadami OSN i na nečlenské státy, „pokud to bude nutné k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti“ (čl. 2, odst. 6). Na rozdíl od zákazu hrozby silou a použití síly dle čl. 2, odst. 4 není však formulace povinnosti pokojného řešení sporů v čl. 2, odst. 3 Charty natolik kategorická, že by ukládala určitý výsledek; neboť — jak bylo výstižně napsáno — toto ustanovení „nemůže ukládat státům, aby našly řešení pro všechny své neshody, které je staví jednoho proti druhému: jejich zájmy jsou složité, vyvíjejí se a musí se neustále přizpůsobovat. Navíc ... je Charta poměrně indiferentní vůči tomu, zda státy najdou pro své spory řešení: záleží jí na tom, aby se tyto neshody nerozjitřily do té míry, že by je vedly k tomu, aby je řešily silou. Je proto třeba, a stačí, aby se státy pustily do procesu pokojného řešení, přičemž nezáleží na tom, do kterého a jaký bude jeho výsledek.“¹⁷⁾

Tento charakter zásady pokojného řešení sporů se plně promítá i do kapitoly VI Charty, nazvané *Pokojné řešení sporů*. Její čelné ustanovení — čl. 33 — výslovně omezuje povinnost takového řešení na spory, jejichž trvání by mohlo ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti a navíc ponechává stranám v každém sporu na vůli, jaký pokojný prostředek pro jeho řešení použijí. Rada bezpečnosti pak dle čl. 34 je zmocněna konat šetření o každém sporu nebo každé situaci, která by mohla vést k mezinárodním třenicím nebo vyvolat spor, může v každém období sporu dle čl. 36 doporučit vhodné řízení nebo způsoby postupu při úpravě, příp. dle čl. 37 doporučit takové podmínky úpravy, jaké považuje za přiměřené a dle čl. 38 činit jim doporučení pro pokojné řešení sporu, žádají-li o to všechny strany ve sporu. Rada však vždy musí jednat se zřetelem na to, zda trvání sporu nebo situace by mohlo ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti (čl. 34 a 37, odst. 2).

Je pravda, že Charta OSN umožňuje, aby se vedle Rady bezpečnosti zabývalo spory a nebezpečnými situacemi i *Valné shromáždění*, které je podle čl. 11, odst. 2 oprávněno jednat o veškerých otázkách týkajících se udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, které mu předloží některý člen OSN nebo Rada bezpečnosti, a může o všech takových otázkách činit doporučení. Navíc může Valné shromáždění dle čl. 14 doporučovat opatření pro pokojnou úpravu každé situace jakéhokoliv původu, má-li za to, že by mohla poškodit obecné blaho nebo přátelské vztahy mezi národy, což je formulace patrně s širším dosahem, než je tomu u situací přisouzených pravomoci Rady bezpečnosti dle kapitoly VI.

¹⁷⁾ Srov. La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article sous la direction de Jean-Pierre Cot et Alain Pellet. Secrétaire de la rédaction: Paul Tavernier, Paris, Bruxelles, 1985, str. 106. (Autorem cit. komentáře k čl. 2, odst. 3 Charty je Jean Charpentier.)

Avšak pravomoc Valného shromáždění v tomto směru je — a zůstává do dnešní doby — významně omezena, jak obecně vyplývá z celkové charakteristiky jeho funkce jakožto orgánu deliberativního a doporučujícího, tak i z konkrétního omezení jeho pravomoci, vyjádřeného v čl. 12, v poměru k Radě bezpečnosti, již náleží základní odpovědnost za udržení mezinárodního míru a bezpečnosti (čl. 24).

Úlohu Rady bezpečnosti jakožto strážce mezinárodní pospolitosti nad udržováním mezinárodního míru a bezpečnosti, která z toho důvodu dbá o pokojné řešení sporů, dokresluje i kapitola VIII Charty týkající se oblastních dohod a orgánů. Podle čl. 52 mají členové OSN, kteří vstoupí v takové dohody nebo ustaví takové orgány, vynaložit veškeré úsilí, aby dříve než předloží místní spory Radě bezpečnosti, dosáhli jejich pokojného řešení použitím těchto oblastních dohod nebo orgánů. Rada má pak povzbuzovat rozvoj pokojného řešení místních sporů právě použitím takových oblastních dohod nebo orgánů.

Klíčová úloha Rady bezpečnosti ve věcech týkajících se mezinárodního míru a bezpečnosti — a tedy i v starosti o pokojné řešení sporů a odstraňování nebezpečných situací — vedla tvůrce Charty OSN dokonce k tomu, že vyjádřili poměrně slabě preferenci Mezinárodního soudního dvora v řešení sporů právní povahy. Dle čl. 36, odst. 3 má totiž Rada bezpečnosti pouze „přihlížet rovněž k tomu, že spory právní povahy by strany měly zpravidla vznášet na Mezinárodní soudní dvůr podle ustanovení jeho Statutu.“ Tato dikce Charty je slabší, než tomu bylo v obdobném ustanovení čl. 13 Paktu Společnosti národů a v dalších předválečných instrumentech.

Na rozdíl od svého předchůdce (SDMS), *Mezinárodní soudní dvůr* (MSD) byl v nové struktuře mezinárodní organizace zařazen mezi hlavní orgány OSN a je v čl. 92 Charty označen za „hlavní soudní orgán Organizace spojených národů“. Jeho Statut, který je založen na Statutu SDMS, se stal přímo součástí Charty OSN. Nicméně ani MSD, stejně tak jako tomu bylo u jeho předchůdce, nebyl nadán obligatorní jurisdikcí, a to ani v případech právní povahy, jak bylo znovu navrhováno při sjednávání nového Statutu, obdobně jako tomu bylo již v r. 1920, když Výbor právních znalců připravoval znění Statutu SDMS.¹⁸⁾ Podle čl. 36, odst. 1 Statutu MSD se příslušnost Dvora vztahuje na všechny spory, které naň strany vznesou, a na všechny otázky zvláště předvídané Chartou OSN, v platných smlouvách a úmluvách. Pravomoc soudu se tak plně opírá o souhlas stran ve sporu, který může být dán buď v každém konkrétním

¹⁸⁾ Srov. Shabtai Rosenne, *The Law and Practice of the International Court*, Vol. One, Leyden, 1965, str. 364 n.

případě nebo obecně předem ve smlouvách o pokojném řešení mezinárodních sporů, ve zvláštních doložkách mezinárodních smluv, nebo konečně v tzv. „opční doložce“ dle čl. 36, odst. 2 Statutu, uznávající závaznou pravomoc Dvora ipso facto a bez zvláštního ujednání ve všech právních sporech, jak jsou vymezeny v tomto ustanovení.

Statut MSD a nové postavení Dvora v systému orgánů OSN tak ve skutečnosti nic nezměnily na tom, že „až dosud neexistuje žádná všeobecná mezinárodní právní povinnost států, aby řešily své spory arbitráží nebo soudním řízením.“¹⁹⁾ Zůstal tak i nadále v platnosti závěr, který obecně vyjádřil již SDMS v r. 1923 ve svém posudku ve věci Postavení Východní Karélie, když uvedl: „Je plně zakotveno v mezinárodním právu, že žádný stát nemůže být bez svého souhlasu nucen k tomu, aby předložil své spory s jinými státy buď zprostředkování nebo arbitráží, nebo jakémukoliv jinému druhu pokojného řešení. Takový souhlas může být dán jednou provždy ve formě svobodně převzatého závazku, avšak může z druhé strany být dán ve zvláštním případě mimo jakýkoliv existující závazek.“²⁰⁾

Studená válka, která brzy po vzniku nové mezinárodní organizace propukla ve světě a měla svůj mimořádný ohlas i na půdě OSN, ovšem nijak neprospěla dalšímu rozvoji mezinárodního práva vůbec a úseku řešení sporů zvláště. *Revize Generálního aktu o pokojném řešení mezinárodních sporů z r. 1928*, ač byla přijata Valným shromážděním OSN dne 28. dubna 1949 jednomyslně, získala jen malý počet smluvních stran, a to vesměs z řad menších států.²¹⁾

Teprve zmírňování napětí, probíhající s různými peripetemi od 2. poloviny 50. let, které vedle politických dohod umožnilo rozvinout v širším měřítku úsilí o progresivní rozvoj mezinárodního práva a jeho kodifikaci jak byly zamýšleny v čl. 13 Charty OSN, vedlo též k pokroku v oblasti úpravy pokojného řešení mezinárodních sporů. Do *Deklarace zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN*, která byla jednomyslně schválena v rezoluci Valného shromáždění OSN 2625 [XXV] z 24. října 1970,²²⁾ byla též zařazena zásada, že státy jsou povinny řešit své mezinárodní spory pokoj-

¹⁹⁾ Srov. L. Oppenheim — H. Lauterpacht v díle uvedeném v pozn. 7, str. 6.

²⁰⁾ Permanent Court of International Justice, Status of Eastern Carelia, Advisory Opinion, Series B, No. 5, str. 27.

²¹⁾ Revidovaný Generální akt vstoupil v platnost dne 20. září 1950. K 31. prosinci 1988 však stranami celého aktu byly jen Belgie, Burkina Faso, Dánsko, Lucembursko a Norsko, stranami částí aktu, týkajících se smírčího a soudního řízení, jakož i závěrečných ustanovení, pak Nizozemí a Švédsko. (Srov. Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General. Status as at 31 December 1988, dok. OSN ST/LEG/SER.E/7, str. 33.)

²²⁾ Český překlad Deklarace viz v Dokumentech ke studiu mezinárodního práva a politiky, sv. III, Praha, 1977, str. 710 n.

nými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány. Stalo se tak hned za čelnou zásadou tohoto dokumentu, tj. zásadou zakazující hrozbu silou a použití síly. Obdobně jako ostatní principy obsažené v Deklaraci, byla přitom zásada pokojného řešení sporů adresována všem státům a ve shodě s Chartou OSN dále rozvedena. Z prvků, které představovaly progresivní rozvinutí této zásady, nutno se zmínit alespoň o tom, že státy jsou povinny snažit se o brzké a spravedlivé řešení svých mezinárodních sporů a ve snaze o takové řešení jsou dále povinny dohodnout se na pokojném prostředku vhodném podle okolností a povahy sporu. Nepodaří-li se dosáhnout jeho řešení jedním z pokojných prostředků podle jejich volby, mají strany ve sporu povinnost pokračovat v urovnávání sporu jinými prostředky, na nichž se dohodnou. Sporné strany i jiné státy jsou přitom povinny se vystríhat jakéhokoliv jednání, které by mohlo zhoršit situaci tak, že by to mohlo ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, a musí se chovat v souladu s cíli a zásadami Charty OSN.²³⁾

Dalším významným dokumentem tohoto druhu stala se pak tzv. *Manilská deklarace o pokojném řešení mezinárodních sporů*, přijatá bez hlasování Valným shromážděním OSN rezolucí 37/10 z 15. listopadu 1982. Potvrdila „nutnost vyvinout co největší úsilí, aby jakékoliv konflikty a spory mezi státy byly řešeny výlučně pokojnými prostředky a aby se předešlo jakékoliv vojenské akci a nepřátelství, jež mohou jen znesnadnit řešení těchto konfliktů a sporů“.²⁴⁾

Manilská deklarace, vypracovaná v rámci Zvláštního výboru pro Chartu Spojených národů a posílení úlohy Organizace počátkem 80. let, nese stopy kompromisů mezi stanovisky různých skupin členských států OSN, z nichž značnou úlohu přitom sehrála početná skupina rozvojových zemí. Navázala v řadě aspektů na Deklaraci zásad z r. 1970, přejímajíc

²³⁾ Srov. Miroslav Potočný, Deklarace zásad mírového soužití, Acta Universitatis Carolinae Iuridica 1972, Monographia XVII, Praha, 1972, zvl. str. 34 n. — K právní povaze deklarací Valného shromáždění OSN viz též Vladimír Kopal, Význam tvorby zásad kosmické činnosti v Organizaci spojených národů pro progresivní rozvoj mezinárodního práva kosmického, Právník, 1990, č. 1, str. 9 n. Obecně vzato, deklarace Valného shromáždění OSN mají nejen politický význam a morální váhu, nýbrž stávají se též důležitými nástroji v procesu progresivního rozvoje a kodifikace mezinárodního práva. V případě Deklarace z r. 1970 přistupuje k tomuto závěru skutečnost, že tento dokument ve svém názvu i preambuli výslovně používá obratu „zásady mezinárodního práva týkající se přátelských vztahů a spolupráce“, že ve svém znění státům jasně ukládá povinnosti a že v jeho závěrečné části se výslovně prohlašuje, že zásady Charty, jež jsou vtěleny v této Deklaraci, tvoří základní zásady mezinárodního práva. Všechny státy se proto vyzývají, aby se řídily těmito zásadami ve svém mezinárodním chování a aby rozvíjely své vzájemné vztahy „na základě přísného dodržování těchto zásad“.

²⁴⁾ Znění rezoluce 37/10 a Manilské deklarace viz v Resolutions and Decisions adopted by the General Assembly during its Thirty-seventh session, GAOR: Thirty-seventh session, Supplement No. 51 (A/37/51), United Nations, New York, 1983, str. 261 n.

a dále rozvíjejíc některé její formulace. Vychází rovněž z práva každého státu zvolit takový způsob řešení, který by byl vhodný podle okolností a povahy jejich sporu. Aniž by tato volba měla být prejudikována, označila Manilská deklarace přímá jednání za pružný a účinný prostředek pokojného řešení sporů. Státy však mají být právě tak připraveny usilovat o řešení svých sporů jinými prostředky. Nedojdou-li k brzkému řešení některým ze zvolených prostředků, mají nicméně pokračovat v úsilí o pokojné řešení sporu a neprodleně se poradit o vzájemně dohodnutém prostředku jak spor vyřešit.

Část II Manilské deklarace shrnuje funkce těch z hlavních orgánů resp. činitelů OSN, které se podílejí dle Charty OSN na postupech vedoucích k pokojnému řešení mezinárodního sporu, tj. Valného shromáždění, Rady bezpečnosti, Mezinárodního soudního dvora a generálního tajemníka. Akcentuje přitom ty možnosti, které na základě Charty otevřela praxe OSN nebo jichž by bylo možno využívat v mnohem širší míře ve prospěch udržení mezinárodního míru a bezpečnosti v souladu se zásadami spravedlnosti a mezinárodního práva.

Ve stejném roce, v němž došlo k přijetí Manilské deklarace, bylo též dovršeno mnohaleté jednání III. konference OSN o mořském právu a dne 10. prosince 1982 byla vystavena k podpisu v Montego Bay na Jamaice *Úmluva OSN o mořském právu*.²⁵⁾ Tento obsáhlý kodifikační instrument nenabyl dosud platnosti, avšak v progresivním rozvoji a kodifikaci soudobého mezinárodního práva zaujímá již dnes závažné místo. Neoddělitelnou součástí této úmluvy se stala i soustava řešení sporů mezi jejími smluvními stranami, které by se týkaly výkladu a používání jejích ustanovení. Tato soustava je rámcově upravena v Části XV Úmluvy a nejdůležitější způsoby řešení sporů jsou pak podrobně stanoveny v Přílohách V až VIII. Úmluva z r. 1982 přitom vytváří úplný a podrobný systém pokojného řešení sporů.²⁶⁾ Ten sice vychází z volby prostředků stranami a umožňuje řešit spory nejprve přátelskými formami, zejména smírčím řízením; jestliže se však nepodaří takto spor vyřešit, bude nutno jej předložit na žádost kterékoliv strany ve sporu některému ze čtyř soudních orgánů, jejichž vytvoření Úmluva předvídá. Těmito soudními orgány se mají stát Mezinárodní tribunál pro mořské právo, jehož Statut je obsažen v Příloze VI Úmluvy, Me-

²⁵⁾ Anglické znění této úmluvy viz v publikaci OSN *The Law of the Sea. United Nations Convention on the Law of the Sea with Index and Final Act of the Third United Nations Conference on the Law of the Sea*. United Nations, New York, 1983. Český překlad Úmluvy viz ve *Vybraných dokumentech ke studiu mezinárodního práva veřejného*, III. díl, Miroslav Potočný, Milan Beránek, Praha, 1989, str. 21 n. Ke vzniku a hlavním problémům Úmluvy OSN o mořském právu srov. podrobněji Vladimír Kopal, *Problémy nové kodifikace mezinárodního práva mořského*, Praha, 1983, zvl. str. 63 n.

²⁶⁾ Srov. Alfred Verdross — Bruno Simma, *Universelles Völkerrecht. Theorie und Praxis*. Dritte Auflage, Berlin, 1984, str. 284, 894 n. a 899.

zinárodní soudní dvůr OSN, arbitrážní tribunál vytvořený podle Přílohy VII, případně zvláštní arbitrážní tribunál vytvořený podle Přílohy VIII pro spory týkající se rybolovu, ochrany a uchování mořského prostředí, mořského vědeckého výzkumu a plavby, včetně znečišťování z lodí a skládkou. Zvláštní arbitrážní tribunál má být sestaven z příslušného ze čtyř seznamů expertů vedených pro jednotlivé kategorie těchto sporů.

Ze zvláštností této speciální soustavy třeba se zmínit alespoň o tom, že Tribunál pro mořské právo, ač je koncipován dle vzoru Mezinárodního soudního dvora OSN, má na rozdíl od něho být přístupný nejen státům, ale i jiným entitám. Má tomu tak být v případech sporů týkajících se oblasti mořského dna za hranicemi jurisdikce států, nebo ve sporu předloženém podle jakékoliv jiné dohody odkazující na jeho příslušnost, která bude přijata všemi stranami ve sporu (čl. 20 Přílohy VI). Takovou entitou má být především Mezinárodní organizace pro mořské dno, jež má být zřízena podle Části XI Úmluvy. Ve sporech týkajících se kontraktů o průzkumu a těžbě zdrojů, jež by řešila Komora pro spory mořského dna působící v rámci Tribunálu, by pak podle čl. 187 Úmluvy vedle států, Mezinárodní organizace pro mořské dno a jejího Podniku mohly vystupovat i státní podniky a fyzické a právnické osoby jednotlivých zemí či jejich konsorcia.

Soustava pokojného řešení sporů předvídaná v Úmluvě OSN o mořském právu, ač jde o speciální úpravu pro spory týkající se výkladu a používání tohoto instrumentu, poskytuje některé zajímavé příklady, jichž by bylo možno využít i při úpravě pokojného řešení sporů v jiných oblastech soudobých mezinárodních vztahů, včetně vztahů mezi evropskými státy.

Přehled nejdůležitějších smluv a jiných dokumentů universálního zaměření nutno doplnit dvěma právními instrumenty regionální evropské působnosti. Jejich vznik spadá ještě do období rozdělení Evropy, oba však měly od samého počátku pozitivní význam pro plné uplatnění zásady pokojného řešení mezinárodních sporů, který v současných podmínkách sjednocování Evropy nabývá nových rozměrů.

Jedná se především o *Evropskou úmluvu pro pokojné řešení sporů*, sjednanou mezi členskými státy Rady Evropy a vystavenou k podpisu ve Štrasburku dne 29. dubna 1957.²⁷⁾ Ve čtyřech kapitolách upravuje tato

²⁷⁾ Její autentická znění (anglické a francouzské) viz v European Treaty Series — Série des Traités européens, No. 23, Edition December/Décembre 1981. Úmluva nabyla platnosti dle svého čl. 41 již uložením druhé ratifikační listiny dne 30. dubna 1958. — Vzhledem ke svému specifickému poslání zůstává naproti tomu mimo rámec tohoto příspěvku institucionální mechanismus pro řešení sporů před Soudním dvorem Evropských společenství, jemuž řada autorů přisuzuje spíše nadnárodní než mezinárodní charakter. K jeho úloze viz Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Allain Pellet, Droit international public, 2e Édition, Paris, 1980, str. 845 n.

úmluva soudní řešení, smírčí řízení a arbitráž a posléze přináší obecná ustanovení. Tradičním způsobem je založena na rozlišování mezi mezinárodními právními spory, pro něž je příslušný Mezinárodní soudní dvůr OSN (čl. 1), a ostatními (tj. politickými) spory, pro jejichž řešení má být používáno smírčího řízení, případně arbitráže (čl. 4). Ve sporu smíšené povahy má každá strana právo trvat na tom, aby smírčímu řízení předcházelo soudní řešení právních otázek. Právní spory mají zejména zahrnovat čtyři kategorie, vyjmenované v čl. 38 Statutu MSD. Strany ve sporu se však mohou dohodnout, že dříve než soudní řízení, použijí i pro tyto spory smírčí řízení (čl. 2, odst. 2).

Smírčí řízení má probíhat buď před Stálou smírčí komisí, jestliže ji strany již ustavily, nebo před Zvláštní smírčí komisí, jejíž vytvoření je v Úmluvě konkrétně upraveno, pokud se strany nedohodnou jinak. Spory mají být předkládány Zvláštní smírčí komisi dohodou obou stran, nebo na žádost jedné z nich (čl. 9, odst. 1). Pokud se strany nedohodnou jinak, Komise rozhoduje většinou hlasů a s výjimkou procedurálních otázek za přítomnosti všech svých členů (čl. 13). Úkolem Komise je objasnit sporné otázky, shromáždit za tím účelem všechny potřebné informace šetřením či jinak a usilovat o to, aby strany dosáhly dohody. Po prozkoumání případu může Komise strany informovat o vhodných podmínkách řešení a stanovit lhůtu, v níž se mají rozhodnout. Komise má sepsat protokol, v němž uvede, zda strany dospěly k dohodě, případně podmínky této dohody, nebo že bylo nemožné dosáhnout řešení. Protokol se však nemá zmiňovat o tom, zda rozhodnutí Komise byla přijata jednomyslně nebo většinou hlasů (čl. 15).

Všechny jiné než právní spory, které nebyly řešeny smírčím řízením, ať už proto, že se strany dohodly tomuto řízení spor nepředkládat, nebo proto, že takové řízení neuspělo, mají být předloženy arbitráži (čl. 19). Úmluva opět přináší v čl. 20—23 dispoziční pravidla o složení příslušných tribunálů. Strany pak mají vypracovat zvláštní dohodu vymezující předmět sporu a pravidla řízení (čl. 23). Pokud se strany nedohodnou jinak, má Tribunál rozhodovat *ex aequo et bono*, se zřetelem na obecné zásady mezinárodního práva, přičemž má brát ohled na smluvní závazky a konečná rozhodnutí mezinárodních tribunálů, která jsou pro strany závazná (čl. 26).

Poslední kapitola Úmluvy obsahuje řadu ustanovení omezujících její použitelnost. Úmluva se především nemá vztahovat na skutečnosti nebo situace, jež nastaly mezi stranami ve sporu předtím, než nabyla platnosti. Rovněž se nevztahuje na spory o otázkách, jež podle mezinárodního práva spadají výlučně do vnitřní pravomoci států (čl. 27). Nemá se dále

používat ve sporech, o nichž se strany dohodnou, že je předloží jinému řízení; avšak spory právní povahy mají být v každém případě řešeny způsobem, který vede k závazným rozhodnutím (čl. 18). Další omezení se týká sporů, pro něž je podle vnitrostátního práva jedné ze stran příslušný její soudní nebo správní orgán (čl. 29). Úmluva má však zůstat použitelnou mezi jejími stranami i v případě, že má zájem na sporu třetí stát, ať už je stranou Úmluvy či nikoliv (str. 32).

Smluvní strany Úmluvy mohou při ukládání ratifikační listiny prohlásit, že budou vázány pouze kapitolou III upravující arbitráž, nebo kapitolami II a III týkajícími se smírčího řízení a arbitráže (čl. 34).²⁸⁾ Smluvní strany dále mohou uplatnit vůči ustanovením Úmluvy výhrady, „týkající se určitých případů nebo jasně stanovených otázek, jako je územní status nebo spory spadající do jasně vymezených kategorií“ (čl. 35). Jestliže pak smluvní strana přijala obligatorní pravomoc MSD podle čl. 36 Statutu s výhradami, může učinit stejné výhrady i k Úmluvě (čl. 35). Spory o výklad nebo používání Úmluvy, včetně těch, které se týkají klasifikace sporů a rozsahu výhrad, má řešit MSD, jehož rozhodnutí je závazné pro orgán zabývající se sporem (čl. 38). Každá smluvní strana musí splnit rozhodnutí MSD nebo výrok Rozhodčího tribunálu v každém sporu, jehož je stranou. Jestliže jedna ze stran ve sporu tento svůj závazek nesplní, může se druhá strana odvolat k Výboru ministrů Rady Evropy, který, shledá-li to nutným, může dvěma třetinami oprávněných členů učinit doporučení, aby zajistil splnění takového rozhodnutí nebo výroku (čl. 39).²⁹⁾

Úmluva může být vypovězena nejdříve po pěti letech ode dne nabytí platnosti pro vypovídající stranu. Její těsné sepjetí s Radou Evropy potvrzuje kromě jiného skutečnost, že každá smluvní strana, která by přestala být členem Rady Evropy, přestane být též do roka stranou Úmluvy (čl. 40). Z druhé strany Úmluva tím, že je otevřena podpisu všech států Rady Evropy, mohla by výraznou měrou rozšířit svou pů-

²⁸⁾ Podle dokumentu, předloženého delegací Švédska na schůzce expertů KBSE ve Vallettě v lednu 1991, jsou jí vázány tyto státy: Rakousko, Belgie, Dánsko, SRN, Itálie, Lichtenštejnsko, Lucembursko, Malta, Nizozemí, Norsko, Švédsko, Švýcarsko a Spojené království. Některé z nich však nepřijaly kapitolu III o obligatorní arbitráži. Pět dalších států Úmluvu podepsalo, ale zatím neratifikovalo (Francie, Řecko, Island, Irsko a Turecko).

²⁹⁾ Otto *Kimminich* hodnotí pozitivně zejména používání této úmluvy pro soudní řešení sporů. Úmluva se např. stala základem pro příslušnost MSD ve sporu mezi Dánskem a Nizozemím a SRN ve věci Kontinentálního šelfu Severního moře. (Srov. *North Sea Continental Shelf, Judgement, I. C. J. Reports 1969, str. 3 n.*) Naproti tomu předpisům o smírčím a rozhodčím řízení nepřipisuje zmíněný autor praktický význam. (Srov. O. *Kimminich, Einführung in das Völkerrecht, München, New York, London, Paris, 1983, str. 307*).

sobnost v důsledku přijetí nových členů do této mezinárodní organizace z řad států Střední a Východní Evropy. Podle čl. 41 má Úmluva nabýt platnosti pro nové signatáře dnem uložení jejich ratifikačních listin.

V nemenší míře zůstává spjata se systémem Rady Evropy i *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*, která byla uzavřena v Římě dne 4. listopadu 1950. Od té doby byla postupně doplňována a pozměňována řadou Protokolů, z nichž první byl sjednán již v r. 1952, a zatím poslední, desátý, který ještě nenabyl platnosti, byl vypracován v r. 1991.³⁰⁾

Úmluva z r. 1950 byla zřejmě inspirována Všeobecnou deklarací lidských práv, která byla přijata Valným shromážděním OSN v jeho rezoluci 217 (III) ze dne 10. prosince 1948, avšak na rozdíl od Deklarace byl evropský instrument koncipován jako právně závazná smlouva. Závazky zakotvené v Úmluvě z r. 1950, a zvláště jejich meze, jsou proto povětšinou formulovány konkrétněji a přesněji. Úmluva nejprve obsahuje výčet základních práv a svobod (čl. 2 — 18), který byl rozšířen Protokoly 1, 4, 6 a 7 o další důležitá práva. Z hlediska předmětu tohoto příspěvku je pak zvláště závažné, že byl v této Úmluvě zároveň vytvořen mezinárodní mechanismus, který bdí nad dodržováním závazků a poskytuje prostředky pro pokojné řešení sporů, které vznikají porušováním těchto závazků. Tvoří jej dva orgány: Evropská komise pro lidská práva a Evropský soud pro lidská práva.

Komise se skládá z tolika členů, kolik je stran Úmluvy, přičemž žádní dva členové nesmějí být státními příslušníky téhož státu. Komisi přísluší zabývat se stížnostmi smluvních stran proti kterékoliv jiné smluvní straně, podle nichž byla porušena ustanovení Úmluvy (čl. 24). Na základě zvláštních prohlášení uznávajících její pravomoc dle čl. 25, může však Komise přijímat též stížnosti zaslané generálnímu tajemníkovi Rady Evropy kteroukoliv osobou, nevládní organizací nebo skupinou jednotlivců, považujících se za poškozené porušením práv uznaných v Úmluvě některou ze smluvních stran. Komise se však může zabývat stížnostmi teprve poté, co byly vyčerpány všechny vnitrostátní opravné prostředky (čl. 26). Komise má nejprve usilovat o smírní urovnání případu (čl. 28), jestliže však neuspěje, sepíše zprávu o zjištěných skutečnostech a svém názoru, zda došlo k porušení závazků se strany dotčeného státu, a předá

³⁰⁾ Autentická znění Úmluvy (anglické a francouzské) s Protokoly 1, 4, 6 a 7, jakož i výhradami a prohlášeními signatářů viz v publikaci Rady Evropy *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms — Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés fondamentales*, kterou vydal Sekretariát Evropské komise lidských práv, Strasbourg, juin 1991.

ji Výboru ministrů, který — pokud otázka nebude předložena dle čl. 48 Soudu — rozhodne, zda došlo k porušení Úmluvy. V kladném případě Výbor ministrů stanoví lhůtu, ve které musí příslušná smluvní strana učinit opatření požadovaná jeho rozhodnutím. Smluvní strany v Úmluvě prohlásily, že budou považovat takováto rozhodnutí Výboru ministrů za závazná (čl. 32).

Obdobně jako Komise, též Evropský soud pro lidská práva se skládá z tolika soudců, kolik je členů Rady Evropy. Soudce volí Poradní shromáždění Rady Evropy ze seznamu osob navržených jejími členy (čl. 38—39). Podle původního znění Úmluvy (čl. 44) mají právo předložit případ Soudu vedle Komise pouze smluvní strany (tj. stát, jehož příslušník se stal obětí porušení Úmluvy, stát, který si stěžoval Komisi, nebo stát, proti kterému byla stížnost vznesena). V praxi bývá iniciátorem řízení před Soudem Komise, která však nevystupuje jako procesní strana, nýbrž jako představitel veřejného zájmu. Pravomoc Soudu se tudíž v zásadě vztahuje pouze na případy týkající se výkladu a používání Úmluvy, které mu Komise nebo některý z uvedených států předloží. Každá smluvní strana Úmluvy však může dle čl. 46 kdykoliv prohlásit, že uznává pravomoc Soudu ve všech věcech týkajících se výkladu a používání Úmluvy jako obligatorní ipso facto a bez zvláštní dohody. Takové prohlášení lze učinit bezpodmínečně nebo s podmínkou vzájemnosti nebo na určitou dobu. Toto řešení otázky pravomoci Dvora odpovídá konstrukci, která byla uplatněna ve Statutu Mezinárodního soudního dvora OSN ve věci pravomoci tohoto orgánu. K 1. lednu 1991 uznaly všechny smluvní strany jurisdikci Dvora za obligatorní, některé z nich však jen na omezenou dobu.

Pravomoc Soudu však rozšiřuje Protokol 9 z r. 1990 mezi signatáři tohoto nového dokumentu tak, že právo předložit případ Soudu mají mít vedle Komise a příslušných smluvních stran i jednotlivci, tj. osoby, nevládní organizace nebo skupiny osob. Toto rozšíření pravomoci Dvora, který vynesl svůj první rozsudek teprve v r. 1961 a jehož činnost zůstávala ve srovnání s Komisí po řadu let omezená, může vést k značnému zvýšení úlohy tohoto soudního orgánu při řešení případů dle Úmluvy a tím i sporů mezi subjekty soudobého mezinárodního práva.

Podle čl. 50—54 Soud má zjistit, zda rozhodnutí nebo opatření soudního či jiného orgánu některé smluvní strany je v rozporu se závazky vyplývajícími z Úmluvy, a jestliže vnitrostátní právo této strany umožňuje jen částečné odstranění důsledků takového rozhodnutí nebo opatření, má Soud přiznat v případě potřeby poškozené straně „spravedlivé zadosťučinění“. Rozsudek Soudu je konečný a smluvní strany Úmluvy jsou zavázány, že se budou řídit rozhodnutími Soudu ve všech sporech,

jichž jsou stranami. Nad výkonem rozsudku dohlíží Výbor ministrů Rady Evropy.³¹⁾

III. POKOJNÉ ŘEŠENÍ MEZINÁRODNÍCH SPORŮ V HELSINSKÉM PROCESU

Mezi deseti zásadami obsaženými v „Deklaraci principů, jimiž se řídí vztahy mezi zúčastněnými státy“, jež zauímají první část *Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE)* podepsaného v Helsinkách dne 1. srpna 1975,³²⁾ se rovněž nachází princip nazvaný „Mírové urovnávání sporů“. Obsah tohoto principu je podrobněji rozveden způsobem, který do značné míry připomíná obsah obdobných ustanovení v Deklaraci zásad OSN z r. 1970. Tato část helsinského Závěrečného aktu nadto přinesla prohlášení, podle něhož účastnické státy přislíbily „vyvinout veškeré úsilí k tomu, aby jakýkoliv vzájemný spor, jehož pokračování by mohlo ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti v Evropě, byl řešen výlučně mírovými prostředky, a hledat především řešení mírovými prostředky vytyčenými v článku 32 Charty OSN“. Zároveň rozhodly „pokračovat ve zkoumání a vypracovávání všeobecně přijatelné metody mírového řešení sporů, zaměřené na doplnění existujících metod“. Za tím účelem se mělo pokračovat v práci na Návrhu Úmluvy o evropském systému pokojného řešení sporů, který předložilo Švýcarsko již během druhé fáze KBSE (t.j. dne 18. září 1973), jakož i na dalších s tím spojených návrzích.³³⁾

V následujících letech konaly se k tomuto cíli dvě schůzky expertů v Montreux a Aténách, které vypracovaly zprávy, aniž by však dospěly k plné dohodě. Ve Výsledném aktu Vídeňské následné schůzky KBSE, která skončila dne 19. ledna 1989, účastnické státy potvrdily „svou věr-

³¹⁾ K podrobnému rozboru postavení Komise i Soudu, jakož i řízení před nimi srov.: G. Cohen-Jonathan, *La Convention Européenne des droits de l'homme*, Presses universitaires d'Aix — Marseille; Economica, Paris, 1989, zvl. str. 25—240; P. van Dijk, G. J. H. van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Second Edition*, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer-Boston, 1990, zvl. str. 61—212. — Protějšek k Úmluvě z r. 1950, která se zabývá výhradně ochranou práv jednotlivce, představuje tzv. Evropská sociální charta, uzavřená v Turíně dne 18. října 1961. Smluvní státy Charty se však mohou podle jejího článku 20 omezit na záruku pouze některých práv, jež jsou v ní vyhlášena. Rovněž kontrolní systém Charty je značně jednodušší: nepočítá se stížnostmi států či dokonce stížnostmi jednotlivců, nýbrž pouze s předkládáním zpráv smluvními státy, jež posuzují Výbor nezávislých expertů a Vládní výbor Charty. Zasahují rovněž Poradní shromáždění a Rada ministrů, jež může vyslovit doporučení smluvním státům. Do tohoto řízení mohou být též zapojeny Mezinárodní organizace práce, jakož i národní a mezinárodní zaměstnavatelské a zaměstnanecké organizace. (Srov. Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Allain Pellet, l.c., str. 539.)

³²⁾ Český překlad viz v Dokumentech Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, Helsinky '75, Praha, 1975, str. 7 n.

³³⁾ Tamtéž, str. 17—18.

nost principu mírového řešení sporů, protože jsou přesvědčeny o tom, že je podstatným doplňkem k povinnosti států zdržet se hrozby silou nebo jejího použití, přičemž oba tyto faktory jsou podstatné pro zachování a upevnění míru a bezpečnosti.“ Zároveň znovu doporučily, aby s přihlédnutím ke zprávám schůzek expertů v Montreux a v Aténách byla prozkoumána a vypracována obecně přijatelná metoda mírového řešení sporů, která doplní existující prostředky. Přitom se „v zásadě dohodly o povinném povolání třetí strany, nebude-li možno vyřešit spor jinými mírovými prostředky.“³⁴⁾ Mezi přílohami Vídeňské schůzky zaujímal pak čelné místo dohodnutý pořad jednání, rozvrh a další organizační podmínky pro další schůzku expertů svolanou do Valletty na Maltě na leden — únor 1991.

Dříve než došlo k této nové schůzce expertů, uskutečnily se významné změny určující směr dalšího vývoje v Evropě. Mezi ně patří podepsání Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě dvaceti dvěma účastnickými státy KBSE, jakož i přijetí nového souboru opatření k posílení důvěry a bezpečnosti. Dne 12. září 1990 byla uzavřena Smlouva o konečném řešení týkajícím se Německa a oba německé státy se krátce nato sjednotily. Rovněž v dalších státech Střední a Východní Evropy došlo k podstatným politickým změnám, otvírajícím jejich cestu k demokracii.

V této nové atmosféře se shromáždily v Paříži hlavy států nebo vlád účastnických zemí KBSE, aby zhodnotily tyto nové skutečnosti; výsledkem jejich schůzky se pak stala *Pařížská charta pro novou Evropu ze dne 21. listopadu 1990*, která pregnančně vyjádřila odhodlání pokračovat v naplňování závazků KBSE a vytýčila další úkoly. Mezi nimi je i stanovení vhodných mechanismů pokojného řešení sporů a hledání nových forem spolupráce v této oblasti, jak bylo již vzpomenuto na začátku tohoto příspěvku.³⁵⁾

³⁴⁾ Srov. Závěrečný dokument Vídeňské následné schůzky KBSE, 4. listopadu 1986 — 19. ledna 1989, Praha, 1989, str. 7.

³⁵⁾ V doplňujícím dokumentu, který by dodal účinnosti některým ustanovením obsaženým v Pařížské chartě pro novou Evropu, byla pak uložena závazná institucionální rozhodnutí. Týkají se zejména vytvoření Rady, složené z ministrů zahraničních věcí účastnických států, která se má stát ústředním fórem pravidelných politických konzultací v rámci helsinského procesu. Byl rovněž ustaven tzv. Výbor vyšších úředníků, který má připravovat práci Rady, provádět její rozhodnutí, sledovat běžné otázky a posuzovat příští činnost KBSE včetně jejích vztahů s jinými mezinárodního fóry. Dále bylo rozhodnuto, že následné konference zúčastněných států se budou konat zpravidla jednou za dva roky a potrvají nejvýše tři měsíce. Konečně byly vytvořeny i tři výkonné orgány a stanoveny jejich úlohy. Jsou to: Sekretariát KBSE se sídlem v Praze, Středisko pro předcházení konfliktům se sídlem ve Vídni a Úřad pro svobodné volby se sídlem ve Varšavě.

Za těchto okolností bylo proto možno očekávat, že schůzka expertů na Maltě splní úkol, který jí byl dán již ve Výsledném aktu Vídeňské následné schůzky a poté znovu v Pařížské chartě. Možnost dosáhnout dohody měl usnadnit nový podrobný návrh, předložený delegací Švýcarska spolu s delegacemi Rakouska, Kypru, ČSFR, Lichtenštejnska a Polska.³⁶⁾ Tento dokument obsahoval řadu zásad, včetně uznání práva každé strany ve sporu, který by nebyl přímo jimi vyřešen, odvolat se jednostranně k prostředkům řešení s účastí třetí strany. Přinášel dále úpravu jednotlivých způsobů pokojného řešení — jednání, šetření, zprostředkování, smírčího řízení a arbitráže, v jejichž rámci se objevila řada pozoruhodných prvků. Např. ve smírčím řízení mělo být sporným stranám umožněno, aby považovaly celou zprávu smírčí komise nebo její část za závaznou; plné přijetí zprávy stranami by se pak rovnalo dohodě řešící spor. V případě neúspěchu smírčího řízení měla by spor převzít Rada ministrů zahraničních věcí. Návrh dále počítal v případě neúspěchu jednání s použitím obligatorní arbitráže pro taxativně vypočtené kategorie sporů právní a ekonomické povahy. Návrh konečně předpokládal i další progresivní rozvoj těchto metod, včetně úsilí o vypracování úmluvy o pokojném řešení sporů, jejímiž stranami by se staly všechny účastnické státy KBSE.

Zpráva, která vzešla z jednání expertů na Maltě, jejíž podstatnou část zaujímají *Zásady pro řešení sporů a ustanovení o řízení KBSE o pokojném řešení sporů*,³⁷⁾ však naplňuje očekávání jen zčásti. Je zřejmě výsledkem kompromisu mezi úsilím o pronikavější uplatnění metod, které počítají s účastí třetích stran, jakož i obligatorním rozhodováním soudních orgánů, a snahou o vytvoření pouze určitého politického mechanismu, který by se pohyboval v podstatě na dosavadní právní úrovni.

Mezi zásadami pokojného řešení jsou přitom charakterizovány tři etapy jednání — předcházení sporu, vedení sporu a řešení sporu.³⁸⁾ V rámci předcházení sporu hodlají přitom zúčastněné státy použít i předchozího oznamování a konzultací o akcích jednoho státu, které by se mohly podstatně dotýkat zájmů jiného státu. Vedení sporu má pak zahrnovat opatření, jež by zabránila zhoršení situace a umožnila udržet dobré vztahy mezi státy. Ze zásad týkajících se řešení sporu nutno připomenout, že zde účastnické státy KBSE „přijímají, v kontextu Řízení o pokojném řešení sporů KBSE a jeho rozsahu použitelnosti, mandatorní

³⁶⁾ Dok. CSCE/PSDV. 1, Valletta, 15 January 1991.

³⁷⁾ Zpráva o schůzce na Maltě byla vydána v samostatné brožuře v šesti jazycích ve Vallettě v r. 1991.

³⁸⁾ V anglickém znění "Dispute prevention, Dispute management, Dispute solution", ve francouzském "Prévention des différends, Comportement des parties, Règlement des différends".

účast třetí strany, když spor nebude možno vyřešit jinými mírovými prostředky“. V partii věnované „Posílení závazků“ se ve zprávě objevují většinou jen přísliby posoudit možnost dalšího zlepšení existujícího stavu. Účastnické státy mají např. posoudit přijetí obligatorní jurisdikce MSD, buď ve smlouvách nebo jednostranným prohlášením podle čl. 36, odst. 2 Statutu Dvora, a kdekoliv to bude možné, mají omezit výhrady připojené k těmto prohlášením. Podobně mají posoudit předkládání Mezinárodnímu soudnímu dvoru nebo arbitráži, s využitím Stálého arbitrážního dvora, bude-li to vhodné, na základě zvláštní dohody, těch sporů, které se podávají takovému řízení.

Praktický význam má vytvoření zvláštního „*Mechanismu KBSE pro pokojné řešení sporu*“, který je upraven v druhé části Zprávy. Strany budou moci použít tohoto mechanismu v případě, nebudou-li s to v rozumné lhůtě vyřešit spor přímou konzultací nebo jednáním, nebo se dohodnout na vhodném řízení pro řešení sporu. Každá strana takového sporu může požádat o vytvoření tohoto mechanismu oznámením druhé straně neb stranám ve sporu. Z tohoto postupu jsou však vyloučeny spory, jimiž se zabývaly nebo se zabývají jiné způsoby pokojného řešení anebo jiné postupy, jež strany ve sporu přijaly.

Mechanismus KBSE má sestávat z jednoho nebo více členů vybraných společnou dohodou stran z rejstříku kvalifikovaných kandidátů, jež povede „nominační instituce“. Tento rejstřík má obsahovat jména nejvýše čtyř osob navržených každým účastnickým státem, který si to bude přát. Žádný člen Mechanismu nesmí být příslušníkem státu zapleteného do sporu nebo mít trvalé bydliště na jeho území. Dohodou stran se mohou stát členy Mechanismu i osoby, jež nebudou zahrnuty do rejstříku. Zpráva pak podrobněji upravuje způsob výběru členů Mechanismu.

Po svém ustavení se má tento orgán snažit získat informace a připomínky stran, jež by mu umožnily napomáhat stranám při stanovení vhodného řízení pro řešení sporu. Může též navrhnout obecné nebo konkrétní připomínky nebo rady, jež se mohou týkat též zahájení nebo obnovení jednání mezi stranami, nebo přijetí jiného řízení či jejich kombinací. Strany mají posoudit poctivě a v duchu spolupráce každou takovou připomínku nebo radu. Nebudou-li nicméně s to na tomto základě v rozumné době spor vyřešit nebo se dohodnout na řízení pro jeho řešení, bude moci každá strana o tom zpravit Mechanismus a druhou stranu ve sporu, a upozornit na tuto okolnost tzv. Výbor vyšších úředníků. V tomto případě bude též každá strana oprávněna požádat Mechanismus, aby vyslovil obecnou nebo konkrétní připomínku nebo radu o podstatě sporu, aby se pomohlo stranám nalézt řešení v souladu s mezinárodním právem a jejich závazky vyplývajícími z KBSE. Strany pak mají

posoudit poctivě a v duchu spolupráce každou takovou připomínku nebo radu Mechanismu.

Mechanismus však nemá být vytvořen nebo pokračovat ve své činnosti, jestliže jiná strana ve sporu usoudí, že spor vyvolává problémy týkající se územní celistvosti, národní obrany, titulu svrchovanosti nad suchozemskou částí území, nebo střetávajících se nároků na jurisdikci v jiných oblastech. Toto ustanovení však neuvádí žádná objektivní kritéria či postupy pro zjištění oprávněnosti takového tvrzení. Naproti tomu je možné, aby strany ve sporu dohodou pozměnily nebo přizpůsobily toto řízení, zejména uplatněním metody šetření, nebo tím, že přijmou kteroukoliv připomínku či radu Mechanismu zcela nebo zčásti za závaznou.

Zpráva ze schůzky expertů na Maltě byla předložena schůzi Rady KBSE, skládající se z ministrů zahraničních věcí účastnických států, která se sešla ke svému prvnímu zasedání ve dnech 19.—20. června 1991 v Berlíně. Rada Zprávu schválila a dohodla se o tom, že funkci „nominální instituce“ bude plnit Středisko pro předcházení konfliktům ve Vídni. Zároveň Rada schválila vytvoření mechanismu pro konzultace a spolupráci pokud jde o vážné situace, jež by vznikly porušením zásad Závěrečného aktu nebo jako výsledek větších nesrovnalostí ohrožujících mír, bezpečnost a stabilitu. Ve věci pokojného řešení sporů vyzvala dále Rada účastnické státy, které si to budou přát, aby sdělily co nejdříve jména osob, jež mají být zapsány do rejstříku kvalifikovaných kandidátů, vedeného „nominální institucí“. Tento mechanismus má nabýt účinnosti, jakmile bude oznámeno čtyřicet kandidátů. Usnesení Rady též připomíná zkušenost Stálého rozhodčího dvora a jeho generálního tajemníka, jichž má být podle dohody využito při provádění Řízení KBSE o pokojném řešení sporů; obdobně má být využíváno i místností a služeb kanceláře tohoto dvora.

ZÁVĚR

Na rozdíl od předválečných a poválečných, převážně smluvních instrumentů týkajících se pokojného řešení sporů, jimž byla věnována pozornost v předchozích oddílech, zůstávají dosavadní výsledky helsinského procesu v podstatě vyjádřením závěrů a rozhodnutí jednat určitým způsobem podle dohodnutých politických zásad, směrnic a postupů.³⁹⁾ Zdá se však, že na rozdíl od dřívějších dob jsou účastníci helsinského procesu odhodláni tyto záměry a na nich založené dohody —

³⁹⁾ Záměrně není proto používáno v těchto dokumentech výrazů vyjadřujících právní povinnost, nýbrž obrátů formulujících úmysl, přání a odhodlání stran (v angličtině nikoliv „shall“, nýbrž „will“).

ač nemají kvalitu právně závazných smluv — skutečně a důsledně uvádět do života. Nedostatek právní závaznosti má tak být nahrazen politickou vůlí, která bohužel v minulosti — ač v ní byly sjednány instrumenty juridicky dokonalejší — často chyběla, což mělo nakonec tragické důsledky. Je ovšem zapotřebí, aby se tomuto odhodlání, vyjádřenému v dokumentech KBSE představiteli zúčastněných států s takovou rozhodností, dostalo co největší podpory všech národů zúčastněných na tomto procesu.

Helsinský proces však není izolovaným proudem, nýbrž rozvíjí se spolu s jinými procesy a institucionálními mechanismy současného světa, ať už v měřítku Rady Evropy, nebo v universálním rámci OSN. Z toho důvodu nabývá především aktuálnosti otázka přistoupení dalších Evropských států, které se staly nebo stanou členy Rady Evropy, k Evropské úmluvě pro pokojné řešení sporů z r. 1957, jakož i k Úmluvě na ochranu lidských práv a základních svobod z r. 1950 s následnými Protokoly. Rozšíření působnosti těchto úmluv mohlo by vytvořit základ pro vznik celoevropského systému pokojného řešení sporů mezi všemi účastnickými státy KBSE, který by pak plnil v celém evropském regionu funkce předvídané v kapitole VIII Charty OSN o oblastních dohodách a orgánech a jejich používání pro řešení místních sporů v jejich rámci.

Postupné rozvíjení helsinského systému přitom probíhá ve světě, v němž znovu roste potřeba a tedy i úloha universálních institucí. Na úseku pokojného řešení sporů je to především OSN a její Rada bezpečnosti a Valné shromáždění, které se při plnění svých funkcí mohou v plné míře opírat o spolehlivý základ Charty OSN. V novém světle se však jeví i posláním Mezinárodního soudního dvora OSN, který je, jak výstižně připomněl jeho nynější prezident, stálým soudem a jeho obvodem působnosti je celý svět.⁴⁰⁾

ENDEAVORS TO DEVELOP THE MEANS OF PEACEFUL SETTLEMENT OF INTERNATIONAL DISPUTES, PARTICULARLY IN EUROPE

Summary

In the Charter of Paris for a New Europe, which was signed on 21 November 1990, the heads of state or government of the states participating in the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) declared that an essential

⁴⁰⁾ Srov. Sir Robert Jennings, *The Internal Judicial Practice of the International Court of Justice*. The British Year Book of International Law 1988, Oxford, 1989, str. 31.

complement to the duty of states to refrain from the threat or use of force was the peaceful settlement of disputes. Therefore, they promised to seek not only effective ways of preventing, through political means, conflicts which might yet emerge, but also define, in conformity with international law, appropriate mechanisms for the peaceful resolution of any disputes which might arise.

In this contribution, which was inspired by the above-mentioned declaration, the author makes an assessment of the long development of the principle that states shall settle their international disputes by peaceful means, which became one of the fundamental principles of the contemporary international law. In the first part, he deals with the evolution of the methods of peaceful settlement from the beginning of this century until World War II. Attention is drawn to the inputs of the 1899/1907 Hague Peace Conferences, the system established by the 1919 Covenant of the League of Nations and the endeavors to supplement this system by additional instruments.

The second part is devoted to the system of pacific settlement of disputes under the United Nations Charter, including the important role of the International Court of Justice. Furthermore, attention is drawn to a number of relevant documents which were adopted during the last decades, such as the 1970 Declaration on Principles of International Law, the 1982 Manila Declaration and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea. In the author's view, many of these principles, guidelines and mechanisms might serve as an example how to proceed with the problems of establishing an effective system of peaceful settlement of disputes among the states of Europe.

In the third part, the role of the peaceful settlement of international disputes under the Helsinki process and the up-to-date results of negotiations for this purpose are analyzed. In particular, attention is concentrated on the Principles for Dispute Settlement and Provisions for a CSCE Procedure for Peaceful Settlement of Disputes, which were worked out by the meeting of experts at Valletta in 1991 and endorsed the same year by the CSCE Council at its first session in Berlin. In the author's view, these results, particularly the proposed Dispute Settlement Mechanism, bear visible traces of a compromise between efforts to strengthen the mandatory third-party involvement and introduce the compulsory use of judicial means, and attempts at establishing only a certain political mechanism which would act on the existing legal basis. Unlike the earlier instruments, the up-to-date results of the Helsinki process are based on political decisions and procedures. However, the participants of the Helsinki process seem to have the necessary political will to bring these conclusions to life and apply them consequently to the emerging disputes and situations.

At the same time, the Helsinki process is not an isolated trend, for it develops together with other processes and mechanisms which exist both in the European and the world scale. In this respect, e.g., the admission of new members to the Council of Europe opens the door to extending the number of states-parties to the 1957 European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes and the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms with Protocols. In this way, a legal basis for an all European system of the peaceful settlement of disputes might be established, which together with the Helsinki Mechanism could effectively play the role provided in Chapter VIII of the United Nations Charter for regional arrangements, in achieving the pacific settlement of local disputes in the European scale.